

Плікус І.Й.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Сумський державний університет

ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: фінансовий аспект проблеми

У статті розглядаються проблеми переходу підприємствами до екологічно-орієнтованої діяльності, а саме фінансовий аспект проблем. Розглянуто основні джерела фінансування природоохоронних заходів. Зроблено акценти на узгодження інтересів учасників господарської діяльності як в підвищенні економічної та соціальної ефективності виробництва, так і в забезпеченні природоохоронної діяльності.

Ключеві слова: екологічно орієнтована діяльність, фінансове регулювання, фінансування, стимулювання, державна підтримка.

Пликус И.И. ЭКОЛОГИЧЕСКИ ОРИЕНТИРОВАННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЯ: финансовый аспект проблемы

В статье рассматриваются проблемы перехода предприятий к эколого-ориентированной деятельности. Рассмотрены основные источники финансирования природоохранных мероприятий. Сделаны акценты на согласования интересов участников хозяйственной деятельности как в повышении экономической и социальной эффективности производства, так и в обеспечении природоохранной деятельности.

Ключевые слова: экологически ориентированная деятельность, финансовое регулирование, финансирование, стимулирование, государственная поддержка.

Plikus I.Y. ECOLOGICAL ORIENTEERING ACTIVITY: financial aspect of the problem

This article discusses the formation mechanism of the financial regulatory environment-oriented activities of the enterprises. The main sources of funding for environmental activities. To focus on the coordination of interests of participants of economic activities both in improving the economic and social efficiency of production and to ensure environmental protection.

Keywords: environmental activities, financial regulation, public financing

Постановка проблеми. Одним з важливих елементів механізму реалізації державної екологічної політики є система фінансування. Від її надійності й ефективності залежить дотримання встановленого регламенту в сфері охорони навколишнього середовища. Фінансування природоохоронних заходів у розвинених країнах здійснюється як на державному, так і на територіальному рівнях за рахунок коштів бюджетів та територіальних органів

влади, коштів підприємств. При цьому основними джерелами, як правило, є державні субсидії та дотації, позики, платежі і штрафи за забруднення навколишнього середовища та використання природних ресурсів, адміністративні платежі, збори екологічного характеру та інші інструменти.

Фінансовий механізм охорони навколишнього середовища, існуючий в Україні, поки розрізнений, складається з окремих структурних одиниць. У його складі умовно можна виділити наступні підсистеми:

- 1) фінансування заходів з охорони природного середовища;
- 2) прогнозування та складання екологічних програм;
- 3) екологічне ціноутворення й оподаткування;
- 4) платність природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища;
- 5) екологічне страхування.

При всій важливості вищенаведених підсистем у фінансуванні природоохоронної діяльності ступінь розробки і практичного використання їх різна, деякі з них поки не отримали належного розвитку. В цілому система фінансування природоохоронної діяльності, що діє в Україні, поки далека від досконалості, про що свідчить як відсутність різноманітних важелів і методів, які сприяли би стимулюванню екологічно орієнтованої діяльності підприємств, так і відсутність коштів на природоохоронну діяльність.

Хоча у Державному бюджеті України на 2014 рік значна увага приділена поліпшенню екологічної обстановки в країні. Так, стаття державних витрат на фінансування охорони навколишнього середовища складає 6,9 млрд грн, що на 23,4% більше порівняно з 2013 роком. Державний фонд охорони навколишнього середовища отримає цього року 3,5 млрд грн проти 1,5 млрд грн минулого року[1]. В Міністерстві фінансів відзначають, що цього року екологічна складова більш конкретизована і несе більш цілеспрямований характер. Серед статей витрат, розподілених на фінансування екологічних програм, на зменшення негативного впливу на навколишнє середовище, 1,2 млрд грн буде направлено на реалізацію цільових проектів екологічної модернізації підприємств [2]. Також в 2014 році буде продовжена реалізація

проектів цільових екологічних "зелених" інвестицій за рахунок коштів, отриманих від продажу частин установленої кількості парникових газів. Таким чином, підприємства, що призводять викиди парникових газів в атмосферу, сплачують до Держбюджету кількість коштів, що відповідає кількості шкідливих викидів підприємством. За словами експертів, це, з одного боку, мотивує підприємства скорочувати шкідливі викиди в атмосферу, а з іншого - залучає до бюджету додаткові кошти на природоохоронні заходи [2]. Також необхідно зазначити, що діючі в даний час платежі за негативний вплив на навколишнє середовище не сприяють позитивній, з точки зору захисту екології, поведінки підприємств: вони скоріше направлені на обмежувальні заходи та покарання, а не на стимулювання зусиль тих природокористувачів, чия економічна поведінка сприяє створенню найбільш сприятливого навколишнього середовища. Механізм економічного регулювання ефективності виробництва, в умовах забезпечення сталого розвитку, повинен утворювати сукупність взаємоузгоджених методів та інструментів, що забезпечують узгодження інтересів учасників господарської діяльності, як в підвищенні економічної та соціальної ефективності виробництва, так і в забезпеченні природоохоронної діяльності¹ й важливим елементом цього механізму є формування системи мотивації природоохоронних заходів, що включають, як систему штрафів за забруднення навколишнього середовища, так і систему стимулів для екологічно орієнтованої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз досліджень і публікацій з питань вирішення взаємообумовлених проблем економічного та екологічного характеру показав, що:

по-перше, досить широко висвітлені теоретичні, методологічні та прикладні проблеми раціонального використання природних ресурсів та їх поновлення; оптимізації впливу економіки на природокористування; екологізація економіки та економізація екології; екологічної безпеки та сталого

¹ Рішення будь-яких екологічних проблем практично невіддільні від економічних: нерациональне природокористування призводить до економічних втрат, а дефіцит коштів не вирішує екологічні проблеми.

розвитку територій. Ці дослідження здійснювалися вченими різних наукових шкіл, як вітчизняних, так і зарубіжних. Зокрема, теоретичні та методологічні питання комплексного вирішення економічних і екологічних проблем, в тому числі окремих територій вивчаються досить тривалий час і значне місце вони займають у працях Г. Олдака, М. Гофмана, Т. Хачатурова, І. Федоренко, Н.Чепурних, С. Бобилева, О. Медведева [3], С. Дмитриєва, И.Трофімова, Т. Шифриної [4], Н. Ф. Глазовського [5], І.Челнокова, Б. Герасимова, В. Биковського [6] і багатьох інших; загальнотеоретичні проблеми управління природокористуванням та стимулювання природоохоронної діяльності аналізуються у працях А. Кроуза, Д. Річмонда, А. Сандерса, О. Балацкого, О. Голуба [7], А. Гусева, М. Лемешева, Л. Мельника, Г. Моткіна й ін.; теоретичні та прикладні напрями управління природоохоронною діяльністю в різних галузях досліджуються В.Боевим, Н.Борісовою, А. Данилишиним [8], В.Зволінським, А.Молчановим, В.Мілосердовим, О.Несветовим, І.Шабуніної, П. Саблука [9] й ін.; фінансові аспекти природокористування розглянуті у працях О. П. Бурматової, Т. В. Сумської [10], В.Борисової й ін.;

по-друге, аналіз досліджень з питань впливу виробництва на навколишнє середовище вказує, що останнім часом дані дослідження ведуться за напрямками: 1) екологізація галузі (діяльності, виробництва); 2) екологічно спрямованої (орієнтованої) діяльності.

по-третє, сучасні тенденції розвитку підприємств, особливо виділяють групу проблем пов'язаних, як з використанням і відновленням природних ресурсів, так і з фінансуванням (державною підтримкою).

Постановка завдання. На сьогодні чисельні і всебічні дослідження проблем природоохоронної діяльності залишають недостатньо вивченими питання екологічно орієнтованої діяльності, а саме фінансовий аспект цієї діяльності та не дають відповіді на питання: 1) чому дана проблема, як і раніше актуальна; 2) чому спад обсягів виробництва, в деяких галузях України, не супроводжується адекватним зниженням антропогенного навантаження на довкілля; 3) чи можливо змінити ситуацію методами державного втручання.

Тому мета статті - обґрунтування теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо впровадження екологічно орієнтованої діяльності підприємства. Особливої актуальності в зв'язку з цим набувають не тільки питання вибору інструментів державного регулювання, а й забезпечення її результативності.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах господарювання однією з чисельних проблем підприємств є проблема забезпечення їх сталого розвитку², вирішення якої вбачається з переходом до інноваційної моделі господарювання, моделі яка сприяє екологізації³ економіки та екологічно орієнтованої діяльності підприємства. Під екологічно орієнтованою діяльністю розуміємо діяльність, що забезпечує дотримання соціально-економічних інтересів підприємств природокористувачів, за умови мінімізації антропогенного впливу на навколишнє середовище та збереження природних ресурсів, які забезпечують, як стійке економічне зростання (на основі ефективності використання природних ресурсів), так і підвищення якості життя населення.

Таке трактування екологічно орієнтованої діяльності:

- пов'язує економічні інтереси території по мінімізації впливу і захисту навколишнього середовища з інтересами її користувачів, причому не лише економічних, а й соціальних;

- робить акцент не тільки на збереження природних ресурсів, а й формуванні потенціалу використання природних ресурсів у майбутньому, забезпечуючи стійке економічне зростання та якість життя;

- виділяє значення показників ефективності використання ресурсів в межах оцінки критеріїв впливу та факторів зниження навантаження на навколишнє середовище.

² Сталый розвиток - це процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умови збереження й поетапного відтворення цілісності природного середовища, створення можливостей для рівноваги між його потенціалом і потребами людей усіх поколінь [11].

³ Цілі, при екологізації економіки, - зменшення техногенного навантаження, підтримання природного потенціалу шляхом самовідновлення і режиму природних процесів у природі, скорочення втрат, комплексність видобування корисних компонентів, використання відходів в якості вторинного ресурсу[11].

Однак, зазначимо, що дослідження процесу впровадження екологічно орієнтованої діяльності, не можливо проводити тільки на рівні підприємства, його необхідно проводити також і на рівні території. Це пов'язано, перш за все, з тим, що:

по-перше, екологічні проблеми за виникненням є галузевими, а за характером прояву і підходу до їх вирішення - територіальними та міжгалузевими в залежності від наявних протиріч між галузевими та територіальними екологічними цілями, які в умовах сталого розвитку необхідно нівелювати. Екологічні цілі, які вирішує територія, не завжди є першочерговими для галузі та підприємства. Мінімізація витрат на виробництво продукції, як один з важливих показників оцінки ефективності розвитку підприємства не завжди кореспондує з необхідністю збереження навколишнього середовища, оскільки здійснення останнього потребує додаткових витрат. Тому, екологічна політика за своєю природою є територіальною політикою (в цьому полягає її цілісність та запорука успішної практичної реалізації), а екологічні завдання, які вирішуються безпосередньо на підприємствах повинні бути віднесені до стратегії розвитку території, інакше вони залишаться нереалізованими. Таким чином, реальний внесок підприємства у розвиток території та її економічне зростання має і екологічну оцінку;

по-друге, базовим сектором розвитку території на умовах сталості є безпосередньо підприємство. Тому, щоб такий розвиток став реальністю необхідно, як мінімум три умови:

1) лише ефективна діяльність підприємства створює базу для розвитку та економічного росту економіки території та держави в цілому;

2) переорієнтація цілей діяльності на мікрорівні: з цілей виживання і споживання на цілі розвитку, узгодження яких визначає оптимальну траєкторію розвитку підприємства, що враховує безліч факторів, які в тій чи іншій мірі визначають вибір економічно ефективної, соціально виправданої і екологічно прийнятної діяльності і впливають на ефективність розвитку на умовах сталості. При цьому, необхідно враховувати, що існуючий антропогенний

вплив, причиною якого є економічні пріоритети розвитку підприємства, призводить до деформації навколишнього природного середовища, тобто виводиться з стану динамічної рівноваги екологічна підсистема підприємства, тим самим, порушуючи її здатність до саморозвитку. Тому, для запобігання такій ситуації, необхідно здійснювати управління виходячи з паритету екологічних і економічних інтересів. Підприємство повинно здійснювати свою діяльність з урахуванням екологічних обмежень, які визначають величину допустимих відхилень в діяльності підприємства і є критерієм необхідного напрямку розвитку. Функцію регуляторів допустимого діапазону відхилень здійснює система управління природоохоронними витратами, яка включає екологічний облік, аналіз і аудит [12, с. 142; 13, с. 68];

3) підприємства, повинні мати необхідні ресурси, в тому числі й фінансові [14,с.41; 15,с.146]. Природоохоронні заходи, будучи довгостроковими, потребують і довгострокових інвестицій, але окупність природоохоронних витрат може бути не досягнута взагалі (наприклад, при існуючих критеріях ефективності інвестицій, які ігнорують, як правило, економічний збиток від забруднення навколишнього середовища), тому важливим аспектом фінансового забезпечення природоохоронних заходів є дефіцит коштів, що виділяються банками на строк більше одного року, що залишає природоохоронну діяльність за межами першочергових інтересів. Необхідна пряма економічна зацікавленість підприємств в розв'язанні екологічних проблем, і завдання держави - цей інтерес створити та підтримати за допомогою введення ринкових регуляторів в сфері охорони навколишнього середовища, які стимулювали б підприємства знижувати антропогенне навантаження на навколишнє середовище, впроваджувати сучасні ресурсозберігаючі та екологічно чисті технології.

Враховуючи, що ринок не в змозі вирішити багато екологічних проблем через ряд причин, що визначають «провали ринку», держава повинна протидіяти абсолютизації ринкових відносин, бо саме за допомогою державного регулювання, відбувається корегування ринкових механізмів

спрямованих на досягнення певних цілей і завдань. У зв'язку з цим, найбільш прийнятним є поєднання ринкових інструментів та державного регулювання. Ефективність ринкового механізму у забезпеченні збалансованого розвитку суспільства і природного середовища, при господарській самостійності підприємств і територій, значною мірою залежить від розвитку фінансових відносин та ефективного використання фінансових ресурсів з метою забезпечення сталого розвитку. При цьому важлива роль відводиться фінансовому впливу на екологічно-орієнтовану діяльність, включаючи пряме і непряме фінансове регулювання з боку держави. Фінансове регулювання, з макроекономічної точки зору, полягає в узгодженні цілей фінансової політики держави з фінансовими інтересами суб'єктів господарювання, а з мікроекономічної, - розуміється два основних регулюючих фактори: 1) зовнішнє, тобто державне регулювання (фінансова політика); 2) внутрішнє регулювання, яке, у свою чергу, можна умовно розділити на два види: регулювання з боку власників та регулювання з боку керівників. Таким чином, під фінансовим регулюванням слід розуміти поєднання дискреційної та не дискреційної фінансової політики держави з її різноманітним інструментарієм регулювання в сукупності з фінансовим регулюванням суб'єктів господарювання, при якому забезпечуються інтереси держави, територій та підприємств.

Однак фінансовий механізм регулювання екологічно орієнтованої діяльності підприємств потребує реформування, він має враховувати інтереси власників в отриманні прибутку; інтереси працівників - в безпечних умовах праці; інтереси держави - в отриманні податків і різних виплат і зборів екологічного характеру; інтереси населення, що не має відношення до даного підприємства, але проживає на даній території.

До найважливіших інструментів регулювання ефективності виробництва в умовах сталості відносять:

– механізм акумулювання фінансових ресурсів і залучення коштів для створення на підприємстві екологічного фонду або системи екологічного страхування;

– організацію бухгалтерського екологічного обліку та аудиту екологічної діяльності підприємства;

– вдосконалення податкового менеджменту з метою реалізації податкових пільг по екологічним витратам;

– обґрунтування системи показників розрахунку економічної та соціальної ефективності природоохоронних заходів.

Особливу роль відіграють ті інструменти, які пов'язані, як з природоохоронною діяльністю, так й одночасно впливають на економічну та соціальну ефективність діяльності підприємства.

Зазначимо, що існуюча в Україні система платежів за негативний вплив на навколишнє середовище [16, с. 226], не зважаючи на те що вона є одним із джерел фінансування екологічної сфери та стимулювання підприємств до здійснення екологічно орієнтованої діяльності, не виконує ні фіскальних, ні регулюючих, ні стимулюючих функцій та не відповідає реальній економічній оцінці. Величина екологічних платежів повинна бути такою, щоб не тільки створювати дієві стимули до ефективної природоохоронної діяльності, а й бути сумісною з економічною діяльністю в усіх галузях економіки та забезпечувати достатнє фінансування природоохоронної діяльності. Проте, рівень платежів за використання природних ресурсів занижений, що свідчить про неефективне виконання державою функції власника природних ресурсів, колосальна частина доходів від використання природних ресурсів проходить поза бюджетом.

Також, представляється необхідним, насамперед, широке впровадження і розвиток таких інструментів механізму фінансового регулювання екологічно орієнтованої діяльності, як встановлення податкових пільг для екологічно відповідальних підприємств, що переводять виробництво на ресурсозберігаючі та екологічно безпечні технології. Потрібен також перегляд штрафних санкцій за екологічні правопорушення з врахуванням досягнення балансу між

санкціями за екологічні порушення і отриманням вигод від здійснення екологічно орієнтованої діяльності.

Одним із шляхів вирішення вказаних вище проблем може бути використання таких нових механізмів фінансового регулювання, як пайові інвестиційні фонди, а також сіндіцеровані кредити і облігаційні позики. Перевагою цих джерел фінансування є: 1) їх дешевизна порівняно з комерційними кредитами; 2) привабливість для інвесторів за рахунок використання новітніх технологій, ефекту участі, відкритості, міжнародних стандартів звітності.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки:

– в сучасних умовах проблеми пошуку інструментів і механізмів, що забезпечують ефективне функціонування підприємств при одночасному забезпеченні природоохоронної діяльності, є досить актуальною;

– екологічно орієнтована діяльність підприємства, з одного боку, забезпечує відтворення ресурсів всіх видів, підвищує ефективність виробництва, а з іншого, - ефективність виробництва дозволяє отримати кошти, які спрямовуються на фінансування природоохоронних заходів.

Бібліографічний список:

1. Кабмин выделил Минэкологии 36,5 млн гривен на природоохранные мероприятия : [електроний ресурс] // Экономическая правда – режим доступу: <http://minfin.com.ua/2013/06/30/777899/>
2. Украинским предприятиям придется раскошелиться ради экологии : [електроний ресурс] // Информационно-аналитический портал inpress.ua – режим доступу: <http://inpress.ua/ru/economics/24371-ukrainskim-predpriyatyam-prividetsya-raskoshelitsya-radi-ekologii>
3. Бобылев С. Экология и экономика. Региональная экономическая политика. / С.Бобылев, О.Медведева. М.: ЦЭПР, 2003. – 264с.

4. Дмитриев С. Экологическая политика и гражданское общество (региональные аспекты / С.Дмитриев, И.Трофимов, Т.Шифрина [отв.ред. Захаров В.]. – М.: Акрополь, 2008. – 364с.
5. Глазовский Н.Ф. Устойчивое развитие сельского хозяйства и сельскохозяйственных территорий: зарубежный опыт и проблемы России / Н.Ф. Глазовский; [монография]. – М.: Тов.научных изданий КМХ, 2005. – 615с.
6. Челноков И. Региональная экономика: организационно-экономический механизм управления ресурсами развития региона / И.Челноков, Б.Герасимов, В.Быковский : [монография]. – Тамбов: ТГТУ, 2002. – 112с.
7. Голуб А. Экономика природных ресурсов / А.Голуб, Е.Струкова. – М.: АспектПресс, 1999. - 310с.
8. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / [Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко, Я.В. Коваль, О.С. Новоторов, М.М. Паламарчук]; під ред. Б.М. Данилишина. – Київ: РВПС України, 1999. - 716 с.
9. Саблук П. Роль и место сельского хозяйства в экономике современной Украины / П.Саблук. // Аграрный весник Урала. – 2010. - № 4 (70). – С.16-19.
10. Бурматова О.П., Сумская Т.В. Финансовый механизм рационального природопользования // Naukowa przestrzen Europy — 2012. Materiały VIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji. Vol. 10. Ekonomiczne nauki. Przemysł: Nauka I Studia, 2012. С. 26—31.
11. Васюков Д.О. Екологізація економіки і перехід до сталого розвитку / Д. О. Васюков, А. В. Бугаєць, О. А Будник., В. С. Шалугін // Екологічна безпека. – 2009. - № 4. – С.77-83.
12. Пликус И. Финансы природопользования предприятий : дис..... кандидата экон.наук: 08.08.01 / И. Пликус. – Сумы: СумГУ. – 1995. – 172 с.
13. Пликус И.И. Учет затрат – средство принятия управленческих решений / И.Пликус // Проблеми удосконалення бухгалтерського обліку в умовах

ринкової економіки : мат. міжнар. наук.-практ. конф., м.Полтава, 22 січня 1999р. – Полтава: ПКІ. – 1999. – С.67-70.

14. Плікус І.Й. Фінансування заходів щодо охорони довкілля / І. Плікус // Фінанси України. – 1998. - № 4. – С.41-46.
15. Пликус И.И. Финансовые взаимоотношения предприятий и государства в сфере природопользования и экологические банки / И.Пликус // Вісник Сумського державного університету. – 1994. - № 1.- С.146—148.
16. Пликус И.И. Показатели природоохранной деятельности как объект учета / И. Пликус // Механизм управления природопользованием : тез. докл. респ. науч.-практ. конф., г.Сумы, 18-20 мая 1993.– Сумы, 1993. – С.226-228.

Плікус І.Й. Екологічно орієнтована діяльність підприємства: фінансовий аспект проблеми / І.Й.Плікус //Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – Вип.7. – Ч.4 – С.127-130.